

Кузнець Т. В.

## **Узагальнений портрет православного парафіяльного духовенства з некрологічних публікацій «Киевских епархиальных ведомостей»**

---

*Аналізуються некрологічні публікації про православних парафіяльних священиків Уманського повіту. З'ясовано характерні риси некрологів і на їх основі окреслено колективний портрет парафіяльного духовенства.*

---

Одним із напрямів дослідження історії Православної Церкви є церковно-краєзнавчий, котрий існував вже в середині XIX ст. Однак на сучасному рівні розвитку церковної історії очевидною є необхідність поглиблення досліджень цього напрямку шляхом залучення публікацій біографічного характеру. І не лише біографій церковної православної еліти, переважна більшість яких може вважатися дослідженою, а життєписів парафіяльного українського духовенства, яке було найтісніше пов'язане з простим народом, яке в селянському середовищі уособлювало духовних лідерів, яке найбільше впливало на формування суспільної думки і від праці якого в значній мірі залежав моральний стан більших чи менших громад мирян. Саме їх моральні чесноти, організаторські здібності, господарська хватка, освітянська діяльність багато в чому забезпечували згуртованість парафії, зовнішній вигляд сільського храму, стан церковнопарафіяльної школи, іноді господарське благополуччя селянських господарств тощо. Тому особистісний фактор, реалізований в персоніфікованій церковній історії, має зайняти належне місце в дослідженнях церковно-краєзнавчого напрямку.

Розширення церковно-історичної біографістики передбачає створення і узагальнених портретів парафіяльного духовенства на рівні адміністративно-церковних одиниць, регіонів тощо. В такому випадку створюються можливості для порівняльних характеристик, виявлення характерних рис чи провідних тенденцій. Створення

колективних портретів вимагає суттєвого розширення кола персоналій задля формування найбільш адекватної картини. Це активізуватиме біографічний напрям історичних досліджень, а виявлені нові імена, перетворюючись на своєрідні евристичні «ліхтарі», висвітлюватимуть нові факти і сюжети, що загалом збагачуватиме і регіональну історію, і історію церкви взагалі. Це по-перше. А по-друге, розширення біографістики і створення узагальнюючих портретів диктує необхідність розширення джерельної бази і поглиблення та переосмислення відомих джерел. На переконання українського історика Я.Р. Дашкевича, актуальною продовжує залишатися «публікація джерел з історії християнської Церкви в Україні, значна частина яких десятиріччями, а то й сторіччями лежить припорошена пилом, бо до них не досягнула рука дослідника. А серед них є справжні скарби нашої духовності, що можуть засяяти невідомим досі блиском або розкрити цілком не вивчені сторони нашого церковного життя [1]. Одним із таких історичних джерел є «Киевские епархиальные ведомости», на сторінках яких опублікована велика кількість біографічного матеріалу, що вже частково призабутий і який не в достатній мірі піддавався науковому аналізу.

Цей часопис виходив у 1861-1918 роках спочатку 24, а потім 52 номери щороку двома тематичними частинами і в ньому видруковано багато біографій церковних діячів різних рівнів. Та окрім біографічних портретів, журнал містить чимало некрологів, які мають і біографічні відомості, і оцінку діяльності та заслуг священнослужителів Православної Церкви. В цілому місце «Киевских епархиальных ведомостей» в національно-духовному житті України досліджував В.А. Денисенко, який опублікував статтю про некрологи в цьому часописі і захистив кандидатську дисертацію про цей журнал [2;3].

Однак історик досліджував місце і роль часопису в збереженні та пропаганді української історичної та національно-духовної спадщини, а також розглядав загальні тенденції некрологічних публікацій, абсолютно достовірно вказуючи, що їх близько тисячі. «Скільки ж імен, здебільшого зараз невідомих, знаходимо на шпальтах часопису, - відзначає В.А. Денисенко, - які умовно можна розподілити наступним чином: представники вищого духовенства; викладачі Київської духовної академії; священники» [3,15]. Від себе додамо, що якщо імена представників вищого духовенства і викладачів Київської академії більш-менш відомі дослідницькому загалу та поціновувачам історичної минушини, то імена парафіяльних священників, які своєю подвижницькою працею долучали свою паству до високих духовних засад, невинувато призабуті в переважній більшості. Тому одним із завдань сучасних дослідників церковної історії є віднайдення цих імен і зняття пелени забуття з їх біографій та їх внеску в національно-духовне життя українського народу.

Метою даної наукової розвідки є системний аналіз некрологічних публікацій «Киевских епархиальных ведомостей» про духовенство Уманського повіту Київської губернії. Це уможливить створення узагальненого портрета православного кліру, в якому увиразнюються найхарактерніші риси цього суспільного стану. Надмірна деталізація при складанні такого портрета ілюструватиме загальні тенденції та відобразатиме кадрову політику вищого церковного керівництва

в умовах русифікаторської політики російського уряду на українських землях. Результати пропонованого дослідження розширюватимуть базу для генеалогічних публікацій та доповнюватимуть регіональну історію.

На шпальтах часопису «Киевские епархиальные ведомости» надруковано більше двох десятків некрологів духовенства Уманського повіту. Некрологічні публікації присвячені найзаслуженішим і найавторитетнішим ієреям, серед яких були: проірей Уманського Собору Іаків Сташевський та Наркіс Олтаржевський, син останнього Петро Олтаржевський (Феодосій), який почив в миру єпископом Оренбургським і Тугайським; Прокопій Павлович та Андрій Саббатовський, котрі були піднесені до гідності протоірея за службу в сільських парафіях та ін. Друкувались некрологи і духовенства нижчого сану, але в кожному випадку це були заслужені священнослужителі, які відзначалися за сумлінну пастирську службу і довготривале перебування в одній парафії.

Повідомлення про смерть священнослужителів обов'язково друкували у часопису, і в зв'язку з цим оголошувались вакантні священницькі місця з характеристикою приходу (як правило вказувались такі параметри: кількість церковної землі, чисельність парафіян, наявність і стан причтового житла тощо). Але далеко не у кожному випадку смерті ієрея друкувався некролог. Дослідження опублікованих некрологів показало, що визначальними мотивами підготовки більших чи менших повідомлень про закінчення земного шляху ієреїв були: 1) проходження служби благочинними, як наприклад священники І.Ф. Зелінський [4], В. Корчинський [5], Г.Г. Токаревський [6] та ін.; 2) тривалий термін служби при одному храмові: наприклад, св. Ф. Буйницький служив у храмі с. Мошурова 20 років [7], св. І. Белінський очолював парафію с. Крачківки 38 років [8], більше 40 років служив у Ягубці св. Ф. Терлецький [9], майже 42 роки парафіяльним ієреєм в с. Шукайводі був св. І.С. Ляховецький [10], ну а протоірей Л.А. Павлович 51 з половиною рік був настоятелем Св.-Покровської церкви в с. Росоховатці, куди він був направлений відразу після закінчення навчання в семінарії у 1841 році і де він служив до самої смерті у 1893 році [11]; 3) Похилий вік священнослужителів, що вже само по собі викликало повагу до їх мудрості і досвіду. Так, протоірей із с. Нестерівки Прокопій Павлович, втрапивши зір, передав парафію своєму зятю, а сам на власні кошти побудував цвинтарну церкву, де у 76-річному віці служив ранні літургії до кінця своїх днів [12]. Протоірей Уманського Собору Іаків Сташевський помер на 78-му році життя, не виходячи на відпочинок [13]. Протоірей Наркіс Олтаржевський відійшов від земних турбот у 82 роки, залишивши по собі добру пам'ять — сина, котрий дослужився до єпископського сану, та заново відремонтований і вдвоє розширений Уманський Собор з новою кам'яною дзвіницею, у парафії якого були збудовані три церковнопарафіяльні школи [14]. На 90-му році життя упокоївся священник Іоанн Козицький, який за взірцеву сумлінну службу здобув пошану сучасників і був похований в Уманському Миколаївському соборі [15].

З названими вище трьома групами не співвідносяться некрологи тих священників, які і не мали протоірейського сану, і не дов-

го служили на одних і тих же парафіях, і не доживали до глибокої старості, але які мали більші заслуги у порівнянні з пересічним парафіяльним духовенством. Наприклад, у некролозі про священника с. Оксаниної Миколая Крижановського, який прослужив у тамтешній церкві 18 років і помер на 46-му році життя, відзначалося, що «церкву свою він украсив так, що вона може слугувати найкращим зразком чистоти і порядку» [16]. З некрологу про священника С.В. Захарієвича дізнаємося, що він священствував 50 років, 30 з них у с. Коржовій Уманського повіту, отримав усі доступні сільському духовенству нагороди і був відзначений орденом Св.Володимира 4-го ступеня [17]. А некролог про св. із с. Старих Бабанів Й. Битачевського повідомляє, що ієрей помер на 46 році життя від тифу і що розпочинав він службу після закінчення семінарії псаломником, а потім дияконом Різдово-Предтеченської церкви м. Києва. Останнє місце його служби — Старобабанівська парафія була надзвичайно багатолюдною, в ній налічувалося більше 3000 осіб. І наставником такої численної пастви міг бути тільки талановитий і вмільй душ пастир [18]. Вищевикладене дає підстави стверджувати, що некрологи друкували лише про тих почивших ієреїв, які мали певні заслуги — сан, посади, тривалу службу в одних і тих же парафіях, вік, нагороди та ін.

Некрологи можна розглядати як самостійне джерело інформації про православний клір. Як правило, вони мали однотипну структуру, складовими якої були такі параметри: біографічна довідка покійного із зазначенням року і місця народження, соціального походження, часу закінчення навчання, дати і місця рукопокладення в сан, терміну перебування на останньому місці служби тощо; дані про підвищення по службі і отриманні нагороди; відомості про сім'ю покійного; оцінка його заслуг; рідше — час і місце поховання та хто здійснював поховальну церемонію. Узагальнення таких даних про кращих представників повітового духовенства, як уже відзначено вище, уможливило складання загальної характеристики цього суспільного стану. Узагальнені дані з некрологів, що друкувалися на сторінках «Київських єпархиальних ведомостей», ми маємо можливість співставити із ширшими відомостями про весь загін повітового духовенства, представленими нами в окремій роботі [19], що переконує у правильності сформульованих наступних положень.

По-перше, з некрологічних публікацій видно, що парафіяльні священники повіту другої половини ХІХ — початку ХХ ст. здобувати початкову освіту в Уманському духовному училищі, а середню — в Київській духовній семінарії. Закінчивши навчання, вони, як правило ставали учителями церковнопарафіяльних шкіл, призначалися спочатку псаломниками чи й відразу священниками, а вже потім, упродовж 1-3 років рукопоклалися в священницький сан. В подальшому більшість з них суміщали учительську і священницьку працю у своїх парафіях. Протоіреї Уманського Собору мали вищу богословську освіту, яку вони здобували в Київській духовній Академії. Отож, небезпідставно можна стверджувати, що парафіяльні ієреї мали достатній освітній рівень аби долучати своїх мирян до духовних засад. Сільський священник найчастіше був єдиною грамотною людиною в селі, котра була найдоступнішою сільському люду. Тому окрім прия-

мих священницьких обов'язків, він часто був першим порадиником, консультантом, а іноді і писарем.

По-друге, опубліковані некрологи підтверджують, що абсолютна більшість парафіяльних ієреїв походила із священницьких родин. У другій половині XIX — на початку XX ст. духовенство продовжувало бути замкнутим суспільним станом, у середовище якого важко було проникнути представникам інших станів. Родинні священницькі традиції, як правило, передавалися із покоління в покоління, об'єднуючи цілі священницькі родини. Сім'ї духовенства здебільшого були багатодітними. Доньки здобували освіту в жіночих духовних навчальних закладах, виходили заміж за церковно- та священнослужителів і, як правило, учителювали. А сини здобували світську чи духовну освіту і зреалізовували себе на державній, військовій чи духовній службах.

По-третє, більшість парафіяльного духовенства була тісно пов'язана з простим народом. За влучним висловом Д. Дорошенка, «православне духовенство утворило на Україні з кінця XVIII ст. окремих стан, який близько стояв до народу і був тісно пов'язаний з його долею, з його добробутом. В добу русифікації вищої верстви (дворянства) духовенство ще найбільше зберегло зв'язок з своєю народністю, з її побутом і мовою [20,42]. З некрологів видно, що чимало парафіяльних ієреїв усе життя трудилися на одному місці, знали кожну сім'ю в своєму приході, хрестили, вінчали, і відспівували представників кожної родини, діти духовенства виростали вкупі з дітьми інших парафіан, в священницьких сім'ях так само зберігалися і передавалися традиції народної культури, побуту тощо.

По-четверте, некрологічні публікації підкреслюють, що парафіяльне духовенство сумлінно виконувало свої пастирські обов'язки. Підтвердження тому слугують повідомлення про просування по службі, піднесення до гідності протоієрея та отримання доступних парафіяльному духовенству нагород. Практично всі священники, про яких опубліковані некрологи, були відзначені Архіпастирським благословінням, подякою і благословінням від Св.Синоду, набедреником, скуфією, камілавкою, наперсним Хрестом. За тривалу службу на посаді благочинного або за 50-річну священницьку службу протоієрей Наркіс Олтаржевський і Прокопій Павлович, а також священник Стефан Захарієвич були відзначені орденом Св.Володимира 4-го ступеня. Священнослужителі Григорій Токаревський та Феодот Терлецький удостоєні ордена Св.Анни 3-го ступеня. А почивший в Бозі проієрей Уманського Собору Іаків Сташевський заслужив три ордени: Св.Анни 3-го і 2-го ступенів та Св.Володимира 4-го ступеня.

По-п'яте, ще одним висновком з аналізу опублікованих на шпальтах часопису некрологів є наступний: поряд з біографічними довідками про покійних ієреїв, вказувалися їх особливі заслуги, що мало слугувати взірцем для наслідування. Наприклад, про протоієрея І. Сташевського відзначали, що він «обладал обширною начитанністю, даром церковної проповіді и особливою симпатичністю свого доброго, кроткого характера, которым привлекал многих почитателей» [13,239]. Про протоієрея Н. Олтаржевського написано, що «за 5 лет своего пребывания в Умани почивший ... сделал больше для благоустройства прихода, чем его предместники за 50 лет»

[14,397], а далі перераховувались усі його добрі справи, що зайняло більше місця в некролозі, ніж його біографія. У некролозі про Прокопія Павловича говориться, що коли він прибув у с. Нестерівку, то застав там стару малесеньку церквичку під солом'яною покрівлею з перекошеною дзвіницею. Церковна будівля була дуже запущена, грошей не було, житла для притча також і доводилось молодому священику наймати сиру і холодну хату. Та перші труднощі тільки подвоювали енергію П. Павловича і він «обладая обширной памятью и начитанностью, начал неустанной проповедью постепенно учить народ вере и привлекать его к церкви» [12,210]. Невдовзі під керівництвом священика був збудований храм, що став одним з кращих в Уманському повіті. Подібні приклади можна продовжувати. Але всі вони підтверджують, що некрологічні публікації про славні справи парафіяльних ієреїв мали слугувати зразком пастирської діяльності для сучасників і наступників усопших.

Узагальнюючи все вищевикладене, відмітимо, що некрологічні публікації є цінним джерелом історико-біографічної інформації. В них повідомлялися біографічні дані, відомості про пастирську діяльність ієреїв, інформація про відзнаки та нагороди тощо. Ці публікації пропагували образ освіченого, чесного, добропорядного, доброзичливого у стосунках з парафіянами священика. Більші чи менші некрологічно-мемуарні життєписи подавались у «Киевских епархиальных ведомостях» зразком священицької діяльності, орієнтували сучасників на великі устремління та досягнення. З некрологічно-

мемуарних нарисів про духовенство Уманського повіту, котрі були опубліковані на шпальтах цього часопису, постає привабливий узагальнений портрет парафіяльного пастиря. Найхарактернішими його рисами була освіченість, проповідницькі здібності, доброзичливість і добротворність у стосунках з мирянами, працелюбність і працездатність на благо парафії і храму Божого; подвижництво на освітянській ниві і т.д. Зрозуміло, що для увиразнення колективного портрета парафіяльного духовенства необхідно залучати і інші джерела. Але і цей вид публікацій значно доповнює біографістику і може скласти основу для накопичення генеалогічного матеріалу, для пропаганди кращих зразків вірності обов'язку, для розширення регіональних досліджень історії Православної Церкви.

## Література

1. *Дашкевич Я.* Київ у церковно-національній ідеології Руси-України // Різдва Христові 2000. Статті і матеріали. - Львів, 2001. — С.44-45.
2. *Денисенко В.А.* Некрологи часопису «Киевские епархиальные ведомости» як джерело української біографістики // Пам'ять століть. — К., 2000. — № 6.- С.78-82.
3. *Денисенко В.А.* Часопис «Киевские епархиальные ведомости» в історії національно-духовного життя України (1861-1918 рр.). Автореф. ...канд.іст.-наук. — К., 2004. — 22с.
4. *Священик И.Ф.Зелинский (Некролог)* // «Киевские епархиальные ведомости» (далі-КЕВ). — 1904. — № 2. — С.39-42.
5. *С. Яновский.* Заштатный священник м. Тального Владимир Корчинский // КЕВ. — 1896. — № 8. — С.75-77.

6. Священник Г.Г. Токаревский (некролог) // КЕВ. — 1910. — № 6. — С.139-141.
7. Священник Фавст Буйницкий (некролог) // КЕВ. — 1912. — № 51-52. — С.1230 - 1232.
8. Священник Иосиф Михайлович Белинский (некролог) // КЕВ. — 1902. — № 5. -С.212.
9. Священник Феодот Терлецкий (некролог) // КЕВ. — 1879. — № 12. — С.7.
10. Священник Иосиф Савов Ляховецкий // КЕВ. — 1880. — № 21. — С.9-10.
11. Протоирей Лука Афанасевич Павлович // КЕВ. — 1893. — № 20. — С.573-574.
12. Протоирей Прокопий Михайлович Павлович (некролог) // КЕВ. — 1911. — № 9. — С.209-211.
13. И. Присовский. Протоирей Иаков Сташевский // КЕВ. — 1884. — № 5. — С.238-239.
14. Протоирей Наркисс Иустинович Олтаржевский (некролог) // КЕВ. — 1901. -№ 8. — С.396-404.
15. И.Присовский. Священник Иоанн Козицкий (некролог) // КЕВ. — 1884. — № 8. — С.365-366.
16. В. Кугрицкий. Священник Николай Крыжановский (некролог) // КЕВ. — 1884. — № 14. — С.634-636.
17. Стефан Васильевич Захаревич (некролог) // КЕВ. — 1902. — № 17. — С.376-377.
18. В. Ганкевич. Священник И.С.Быгачевский (некролог) // КЕВ. — 1914. — № 7. — С.163-165.
19. Кузнец Тетяна. Православне духовенство Уманщини ХІХ — початку ХХ століття. — К., 2006. — 607с.
20. Дмитро Дорошенко. Православна церква в минулому і сучасному житті українського народу. — Берлін, 1940.

**Кузнец Т.В. Обобщающий портрет православного парафиального духовенства по некрологическим публикациям «Киевских епархиальных ведомостей»**

*Анализируются некрологические публикации о православных парафиальных священниках Уманьского повета. Определены характерные черты некрологов и на их основе очерчен коллективный портрет парафиального духовенства.*

**Kuznets T.V. Summarizing portrait of orthodox parochial clergy according to obituary publications of «Kiev Diocesan Bulletin»**

*Obituary publications about orthodox parochial clergymen of Uman district are analyzed. Characteristic features of obituaries were determined, at, on their basis, collective portrait of parochial clergy was outlined.*